

Машинний переклад та мова: конфлікт технологій

Обчислювальна техніка, як відомо, гарна підмога людині в рутинній роботі. Чи відноситься до таких занять переклад текстів? І так, і ні. З одного боку, праця перекладача багато в чому формальна, а з іншого боку – переклад не може бути виконаний чисто формально. Є, наприклад, технічний переклад, де важливо знати прийняті закордоном стандарти позначень тих чи інших понять. І є літературний переклад, коли потрібно одержати текст, по художній цінності максимально близький до оригіналу. Чи можливо доручити подібну роботу комп'ютеру?

Марчук Ю.Н. зазначав, що багато перекладачів з гордістю говорять, що вони ніколи не використовують машинний переклад. Перше, що приходить в голову, це, що вони нарешті навчилися переводити краще за програми машинного перекладу. Скажемо прямо, це невисокий рівень. Іноді це говорять і непогані перекладачі, тоді здається, що вони не знайшли час розібратися з програмою, прогнали через неї невідповідний текст, посміялися над результатом. Це не те, що називається професіоналізмом. Цілком виключити машинний переклад можна тільки для художньої літератури і поезії [1].

Говорячи про машинний переклад, слід, насамперед, пам'ятати, що комп'ютер – створіння бездушне. Він не розуміє мовних нюансів, натяків у тексті, того, що називається тонкою грою слів. Та й, власне, зрозуміти зміст тексту повною мірою йому не під силу. Нелюбін Л.Л. у своїй роботі пише, що мислення як такого при машинному перекладі не відбувається: речення розчленовується на частини мови, у ньому виділяються стандартні конструкції, слова і словосполучення перекладаються по словниках, що знаходяться в пам'яті машини. Потім перекладені частини мови збираються за правилами іншої мови [2].

Але цього недостатньо для повноцінного перекладу. У залежності від того чи іншого стилю і призначення тексту те саме слово нерідко має різні значення. Якоюсь мірою ця особливість враховується в системах машинного перекладу: передбачені змінні словники, іноді для кожного виду тексту передбачений свій словник. Якщо лексики одного машинного словника не вистачає і застосовуються кілька словників одночасно, можна вказати системі, з якого словника потрібно брати слово, якщо є кілька варіантів його перекладу. Нарешті, програма сама може запропонувати на вибір користувачу кілька варіантів перекладу, і він вибирає придатний варіант, так сказати, вручну. Можуть виникнути і проблеми з перекладом слів у стійких словосполученнях і фразеологізмах, але це цілком під силу комп'ютеру [3].

Відомо, що переклад як особливий процес міжмовних перетворень зачіплює в комплексі різні рівні мови – морфологію, лексику, синтаксис, семантику. Модель перекладу, таким чином, повинна відбивати ієрархію мовних рівнів, причому деяким оптимальним для перекладу образом [4].

За словами Леонт'єва Н.Н. та Шаляпина З.М., розвиток машинного перекладу і його сучасну картину можна уявити собі як взаємодію, боротьбу двох напрямків, двох головних підходів до проблеми. Перший підхід характеризується установкою на використання максимально могутньої універсальної мови змісту. В перших системах реалізувався так названий „прямий” підхід до перекладу, в рамках якого, як уже відзначалося, всі здійснювані при перекладі операції трактувалися як операції міжмовного переходу – перетворення тексту оригіналу в текст перекладу [5]. Другий підхід полягає в уявленні про проміжну мову і близько пов'язаний з ідеєю перекладних відповідників на чисто мовному рівні. Методична сутність даного підходу полягає: у вивченні поведінки мовних одиниць, особливо в мовному контексті; у моделюванні людського володіння мовою, особливо в процесі міжмовного перекладу; у переході від простого до більш складного [6]. Сучасні системи машинного перекладу текстів PROMT 8.0, програма-перекладач Pragma 5.x, online- перекладач InterGran містять у собі безліч додаткових словників. Вони ґрунтуються на особливостях архітектурних рішень для лінгвістичних алгоритмів. Часто отримані результати машинного перекладу доводиться редагувати. Адже від якості забезпечення програми залежить і якість отриманого перекладу.

Також зараз спостерігається новий сплеск інтересу до систем МП у зв'язку з розвитком мережі Інтернет. Мільйони людей, які говорять на різних мовах, з'явилися в єдиному інформаційному просторі. Домінує в Мережі англійська мова, але є користувачі, що нею не володіють, як, утім, є безліч Web-сторінок, написаних не англійською. Для полегшення перегляду сторінок Інтернет на незнайомому користувачеві мові з'явилися доповнення до браузерів, що здійснюють негайний переклад обраних користувачем фрагментів Web-сторінки, що переглядається. Досить лише виділити частину тексту мишкою і перенести її на спеціальну панель або натиснути покажчиком на спеціальну кнопку меню.

Всім добре відомо, що добрий переклад тексту – це не тільки творча, але і досить трудомістка робота. Причому навіть найкращий переклад, як правило, має потребу в редакторській правці. Для того, щоб це краще зрозуміти, перелічимо переваги програм машинного перекладу (загальні для всіх систем МП взагалі і систем PROMT зокрема):

1. Висока швидкість. Усього кілька секунд і Ви отримуєте переклад багатосторінкового тексту.

2. Низька вартість. Це дуже легко оцінити: якщо ви звертаєтесь до професійних перекладачів, доводиться платити за кожен сторінку перекладеного тексту (в залежності від регіону і рівня кваліфікації перекладача сторінка перекладу буде коштувати від 5 до 20 доларів), або ви наймаєте штатного перекладача, якому треба платити зарплату.

3. Доступ до послуги. Програма-перекладач завжди під рукою, а звертатися в перекладацьке бюро в багатьох випадках пов'язано з додатковими витратами часу і сил.

4. Конфіденційність. Чи приємно віддавати на переклад особисту переписку? Чи готові деякі люди до того, щоб присвятити у свої фінансові справи стороннього? А програма-перекладач збереже в таємниці будь-які тексти, які їй довіриш!

5. Універсальність. Будь-який перекладач завжди має спеціалізацію, тобто перекладає тексти по тій темі, якою він добре володіє. Коли перекладач художньої літератури береться за переклад, наприклад, технічних текстів, ляпсусів не уникнути. Узяти, хоча б класичний приклад: „Голий провідник біжить по автобусу” (в оригіналі *Naked conductor runs along the bus*). І це не результат творчості комп'ютера, цей історичний приклад мав місце, коли комп'ютер ще був рідкістю. Система МП вигідно відрізняється тим, що вона абсолютно універсальна. Потрібно тільки грамотно підключити спеціалізований словник з відповідної тематики.

Варто врахувати ще одну перевагу систем МП: поповнення їхніх спеціалізованих словників новітніми термінами значно випереджає аналогічні словники поліграфічного виконання.

6. Переклад інформації в Інтернеті. В он-лайн найбільш яскраво виявляються усі переваги систем МП. Більш того, у більшості випадків перекладати інформацію в Інтернеті, якщо користувач, звичайно, сам не знає декількох мов, можна тільки за допомогою програм-перекладачів. Саме ця потреба зумовила величезний ріст інтересу до систем МП зараз у світі. Тільки завдяки он-лайн системам МП з'явилася можливість переглядати іноземні сайти, не затруднюючись з їхнім перекладом. Крім того, тут діють усі перераховані вище переваги систем МП: переклад текстів з будь-якої тематики виробляється швидко і конфіденційно.

На думку професійних перекладачів, найбільш розповсюдженою є наступна послідовність формальних операцій, що забезпечують аналіз і синтез у системі машинного перекладу:

1. На першому етапі здійснюється введення тексту і пошук вхідних словоформ (слів у конкретній граматичній формі, наприклад, давального відмінка множини) у вхідному словнику (словнику мови, з якого береться переклад) із супутнім морфологічним аналізом, в ході якого встановлюється приналежність даної словоформи до визначеної лексеми (слову як одиниці словника).

2. Наступний етап містить в собі переклад ідіоматичних словосполучень, фразеологічних єдностей або штампів даної предметної області (наприклад, при англо-російському перекладі обороти типу *in case of, in accordance with* одержують єдиний цифровий еквівалент і виключаються з подальшого граматичного аналізу); визначення основних граматичних (морфологічних, синтаксичних, семантичних і лексичних) характеристик елементів вхідного тексту (наприклад, числа іменників, часу дієслова, синтаксичних функцій словоформ в даному тексті й ін.), вироблене в рамках вхідної мови; дозвіл омографії (конверсійної омонімії словоформ – скажемо, англ. *round* може бути іменником, прикметником, прислівником, дієсловом або ж прийменником); лексичний аналіз і переклад лексем. Звичайно на цьому етапі однозначні слова відокремлюються від багатозначних.

3. Остаточний граматичний аналіз, в ході якого закінчує визначатися необхідна граматична інформація з урахуванням даних вихідної мови.

4. Синтез вихідних словоформ і речення в цілому вихідною мовою [2; 7; 8; 9; 10].

Сучасний машинний переклад варто відрізнити від використання комп'ютерів у допомогу людині-перекладачу. В останньому випадку мається на увазі автоматичний словник, що допомагає людині швидше підбирати потрібний перекладацький еквівалент. Хоча і в тому, і в іншому випадку комп'ютер працює разом з людиною (перекладачем або редактором), в зміст терміна «машинний переклад» входить уявлення про те, що головну, більшу частину роботи з перекладу і відшукування перекладних еквівалентів і перекладних відповідностей машина бере на себе, залишаючи людині лише контроль і виправлення помилок, в той час як комп'ютерний словник у допомогу людині – це чисто допоміжний засіб для швидкого відшукування перекладацьких відповідників; при цьому, однак, у словниках такого роду в обмеженому ступені можуть бути реалізовані і деякі функції, властиві системам машинного перекладу.

Якщо говорити про суцільно професійні завдання, що стоять перед перекладачами спеціальних текстів, варто виділити пов'язані між собою проблеми автентичності перекладів, належного їхнього оформлення перед здачею замовнику, дотримання мовного стилю властивого документу, і, нарешті, при всім цьому – скорочення термінів виконання робіт. Саме тому Союз перекладачів України всіляко сприяє впровадженню в перекладацьку справу сучасних комп'ютерних технологій. Сучасний професійний переклад може бути виконаний тільки за допомогою персонального комп'ютера чи в мережі. Тільки використання сучасних електронних словників, довідкових баз даних, редакторських програм дозволяє виконати переклад з належною якістю. Сучасні технології з застосуванням засобів автоматизації перекладу при збереженні в ньому авторського початку дають можливість не тільки підвищити якість роботи, але й істотно скоротити час на її виконання. Усе це, поряд з достатніми знаннями країни, її історії, її культури і, зрозуміло, мови і складає інструментарій перекладача. Швейцер А.Д. говорить про те, що як і в будь-якій професії, набір інструментів – це лише необхідна передумова до виконання роботи. Як і в будь-якій професії, виконання роботи засноване на професійній майстерності перекладача [10].

1. Марчук Ю. Н. Теория и практика машинного перевода. – Русский филологический вестник. – М.: Московский Лицей, 1996. – Том 81.
2. Нелюбин Л. Л. Компьютерная лингвистика и машинный перевод. – М., ВЦП, 1991. – 151с.
3. Пиотровский Р. Г. Инженерная лингвистика и теория языка. – Л.: Наука, 1979. – 111 с.
4. Рябцева Н. К. Информационные процессоры и машинный перевод. – М.: Наука, 1986. – 167с.
5. Леонтьева Н.Н., Шаляпина З.М. Современное состояние машинного перевода // Искусственный интеллект. Кн.1. Системы общения и экспертные системы. – М.: Радио и связь, 1990.
6. Комиссаров В.Н., Рецкер Я.И., Тархов В.И. Пособие по переводу с английского языка на русский. – М., 1965. – 212 с.
7. Марчук Ю. Н. Методы моделирования перевода. – М.: Наука, 1985. – 202 с.
8. Марчук Ю. Н. Проблемы машинного перевода. – М.: Наука, 1983. – 232 с.
9. Левин А. Самоучитель работы на компьютере. – 4-е изд., исп. и доп. – М.: Ноллидж, 1997. – 328 с.
10. Швейцер А.Д. Теория перевода. – М., 1988. – 215 с.